

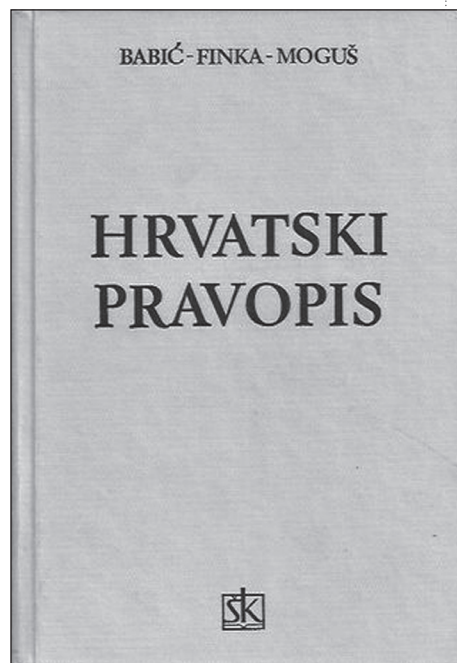
ERMINA RAMADANOVIĆ

Londončevih pola stoljeća

Ove se godine obilježava za hrvatsku državu, hrvatski jezik, kulturu, povijest i sadašnjost, veoma važna i velika obljetnica, pet desetljeća postojanja *Hrvatskoga pravopisa* (1971.) Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša, popularno nazvanoga londoncem. Pravopis je to koji je umnogome obilježio hrvatsku povijest općenito, povijest hrvatskoga pravopisanja i pravopisnu normu, jezikoslovlje, odnosno jezikoslovnu kroatistiku. Londonac se, kao i svaki pravopis, može promatrati i sam za sebe i sam po sebi, ali i u odnosu na vrijeme iz kojega je iznjedren te u odnosu na pravopise prije i poslije njega. Ovo je svojevrsno prisjećanje na vrijeme i događaje, na autore i knjigu te iskazivanje zahvalnosti i ponosa svim sudionicima toga velikog nacionalnog, kulturnog i povijesnog čina.

Prigoda je ovo da se prisjetimo i njegovih autora, heroja svojega vremena. Hvala im! Nijedan londončev autor više nije živ. Prvi je 1999. preminuo Božidar Finka. Milan Moguš preminuo je 2017., a Stjepan Babić 2021., u vrijeme pisanja ovoga članka.

Uz tu važnu obljetnicu potrebno je reći nešto i o društvenim, političkim i povijesnim okolnostima nastanka nezaobilaznoga i jednoga od najvažnijih hrvatskih pravopisa. U tome su smislu veoma važna tri događaja, kronološki: *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* iz 1967. godine, studentski pokret na Zagrebačkome sveučilištu iz 1968. godine te hrvatsko proljeće 1971. godine. Prije gotovo 130 godina, tj. 1892. napisan je i uveden Brozov pravopis zasnovan na fonološkome načelu, a napušteni su različiti morfonološki pravopisi. Otad do danas ta je pravopisna knjiga sa svojim načelima i u svojim različitim inačicama triput bila skretana iz svojega korita: od 1930. do 1939. te od 1960. do 1967. bili su uvedeni drukčiji oblici fonološkoga pravopisa, tj. pravopisi koji su nastajali kao kompromisi u odnosu na srpski pravopis, a od 1942. do 1945., u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, uvedena je nova inačica nekadašnjega hrvatskog morfonološkog pravopisa. Nakon *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog*

književnog jezika iz 1967. godine u praksi se neslužbeno opet upotrebljavao Broz-Boranićev pravopis jer je takozvani novosadski pravopis iz 1960. u Hrvatskoj odbačen, ali nije bio ukinut službeno, tj. na razini države. Sama je *Deklaracija* programsko-prosvjedni tekst u kojemu je riječ o neravnopravnosti hrvatskoga književnog jezika. Ona je kamen temeljac hrvatskoga proljeća i svojevrsan uvod u sva društveno-politička i kulturna zbivanja onoga vremena. Nastala je unutar dviju važnih nacionalnih institucija: Matice hrvatske i Društva književnika Hrvatske. Tekst *Deklaracije* objavljen je u *Telegramu* 17. ožujka 1967., uz napomenu da se upućuje Saboru SR Hrvatske i Saveznoj skupštini SFRJ kao prijedlog u sklopu priprema za promjenu Ustava. Kolektivni potpisnici *Deklaracije* najvažnije su hrvatske kulturne i znanstvene institucije: Matica hrvatska, Društvo književnika Hrvatske, PEN klub, Hrvatsko filološko društvo, Odjel za filologiju JAZU, Odjel za suvremenu književnost JAZU, Institut za jezik JAZU, Institut za književnost i teatrologiju JAZU, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskoga fakulteta u Zadru, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Katedra za povijest hrvatskog jezika i dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Katedra za jugoslavenske književnosti Filozofskoga fakulteta u Zadru, Katedra za stariju hrvatsku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Katedra za noviju hrvatsku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Institut za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Institut za nauku o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Staroslavenski institut u Zagrebu i Društvo književnih prevodilaca Hrvatske. Naime, jezik je u Hrvatskoj uvijek bio više od pukoga sredstva sporazumijevanja, zapravo uvijek je imao i nacionalni zadatak.

U Deklaraciji se govori o jeziku koji službeno nije postojao, a to je hrvatski književni jezik. Deklaracija taj jezik izvlači iz ilegale i smješta u samo društveno žarište, zahtijeva da bude ravnopravan s drugim jezicima službene komunikacije u Jugoslaviji i opisuje ga kao samostalan jezik samostalnoga naroda. (Pavičić, Josip. 2017. Deklaracija o nazivu, položaju i budućnosti hrvatske samostalnosti. *Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 64 /1. 15.)

Sama je *Deklaracija* ubrzo postala sinonim za otpor općenito i za borbu za samostalnost ne samo jezika, nego i naroda i države.

Od dokumenta o samostalnosti jezika ona se pretvorila u dokument o (jeziku) samostalnosti. Na tome se jeziku otad u Hrvatskoj sve otvorenije govorilo, ne samo u intelektualnim krugovima, nego i u širim narodnim slojevima, pa čak i među onima koji su Deklaraciju sasjekli, komunističkim rukovodstvima. Hrvatsko je proljeće formulirano baš na tom deklaracijskom jeziku samostalnosti. Hrvatsko je proljeće ugušeno, no njegov je jezik

samostalnosti, jezik Deklaracije, preživio. Da ga nije bilo, sumnjamo da bi se u ustav socijalističke Hrvatske početkom sedamdesetih probila odredba o tome da je u Hrvatskoj u javnoj upotrebi hrvatski književni jezik. A kad su oni kojima naš jezik samostalnosti nije bio po volji pokušali iz ustava izbaciti hrvatski naziv hrvatskoga jezika, naišli su na iznimno jak otpor. Deklaracija je bila zatučena, ali je njezin jezik samostalnosti bio živ i on je odnio pobjedu nad unitaristima. (Pavičić, Josip. 2017. Deklaracija o nazivu, položaju i budućnosti hrvatske samostalnosti. *Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 64 /1. 16.)

Deklaracijom se dakle tražilo unošenje u Ustav odredbe o ravnopravnosti četiriju službenih jezika (hrvatskoga, srpskoga, slovenskoga i makedonskoga). Matica hrvatska tako se odrekla novosadskoga pravopisa iz 1960. godine, prekinula rad na zajedničkom rječniku te organizirala izradu novoga pravopisa. Pravopisnu su komisiju činili članovi Matičine Jezične komisije: Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Željko Bujas, Božidar Finka, Ivo Frangeš, Ljudevit Jonke, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Milan Moguš, Slavko Pavešić i Josip Silić, a za autore su odabrani Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš. U tome je smislu zanimljivo vidjeti što je o tome rekao Radoslav Katičić u svojoj recenziji *Hrvatskoga pravopisa*:

Zadatak je pisaca novoga pravopisa dakle bio da stvore najelementarniji priručnik jezične kulture koji će jasno i precizno izraziti temeljne vrijednosti hrvatskoga književnog jezika, kodificirati i normirati pisanje u smislu prakse koja je u Hrvatskoj prevladala i u duhu tradicije koja je bitno utjecala na tu praksu. Novi pravopis morao je dakle dati precizna, upotrebljiva i funkcionalno usklađena pravila i nedvosmislena vrijednosna određenja. Pri tome je trebalo zauzeti vlastito stanovište prema hrvatskoj jezičnoj zbilji kakvu svakodnevno doživljavamo i iznaći rješenja koja će najbolje urediti i usmjeriti njezine tijekove. (Katičić, Radoslav. 1971. Nadmašeni svi hrvatski pravopisi. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 19/2–3. 38. (neobjavljen); https://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=15112)

Hrvatska se pravopisna tradicija različito može ocjenjivati, shvaćati i procjenjivati, ovisno o gledištu, i zbog toga je na njima bila velika odgovornost. Njih su trojica ponajprije, a i hodogramski korektno, započeli s izradom pravopisnih načela (općih i pojedinačnih). Ta su načela na transparentan, suvremen i demokratski način onda valorizirana jer su poslana na pregled u mnoge važne institucije: Društvu književnika Hrvatske, Institutu za jezik JAZU, Katedri za suvremeni hrvatski književni jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Komisiji za udžbenike Zavoda za osnovno obrazovanje SRH i Komisiji za udžbenike Zavoda za stručno obrazovanje SRH. Sve

su ustanove prihvatile poslana im načela, a autori su onda načinili rukopis. U njegovu se predgovoru posebno ističe da *Hrvatski pravopis* nije djelo pojedinaca nego su autori samo izvršili određenu društvenu narudžbu.

Iz predgovora se iščitava i to da je osnova za izradu rukopisa nastala na temelju devetoga izdanja Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1947. godine. Zaključno, autori pišu:

Nadamo se da je ovim pravopisom postavljena čvrsta osnovica hrvatske pravopisne norme, koja se u bitnome više neće mijenjati, što će svima nama kojima je hrvatski materinski jezik ili ga prihvaćamo kao svoj književni jezik omogućiti da odsad imamo ustaljen pravopis. (Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Mogaš, Milan. 1990. *Hrvatski pravopis*. Pretisak. Školska knjiga. Zagreb.)

Zanimljivim i važnim čini se iznijeti i Katičićeve recenzentske zaključke:

I na kraju će biti dobro sažeti rezultate te lingvističke i sociolingvističke ocjene Hrvatskog pravopisa. Poslije temeljnog studija toga priručnika nameću se ovi zaključci:

1. Pravopis je načelno sretno zasnovan, poštuje hrvatsku praksu i tradiciju ne narušavajući pri tom pravopisnu stabilnost.
2. Pravopis je stručno dobro izrađen i predstavlja kod nas osjetljiv napredak na tom području.
3. Jezični savjeti i sve osnove jezične kulture koje se daju u pravopisu stvarne su i umjerene, bez čistunstva i isključivosti.

Ostaje samo poželjeti da se ta vrijedna i potrebna knjiga što brže pojavi.

U Zagrebu, 19. 10. 1971. (Katičić, Radoslav. 1971. Nadmašeni svi hrvatski pravopisi. *Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 19/2–3. 50. (neobjavljen); https://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=15112)

Hrvatski pravopis Babića, Finke i Mogaša tiskan je u rujnu 1971. godine, a zbog političkih je razloga njegova ukupna naklada od 40 000 primjeraka uništena. Sačuvano je samo 600 primjeraka te su oni uvezani, ali bez popratnoga sadržaja, tj. bez *Predgovora*, *Uvoda*, *Kratice* i *Kazala*, a sačuvani su primjerci obilježeni: „samo za internu upotrebu”. Nova Hrvatska taj je pravopis izdala 1972. i 1984. godine u Londonu, sa svojom uvodnom riječju. Otud zapravo potječe i njegov popularni naziv – londonac. *Hrvatski pravopis* u cijelosti je tiskan (pretisnut) tek u kolovozu 1990. godine u 10 000 primjeraka.

Hrvatski pravopis Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Mogušā objavljen je u nekoliko izdanja: Zagreb ¹1971. (zabranjen). Pretisci: London 1972. i 1984., Zagreb 1990. Zagreb ²1994., ³1995., ⁴1996., ⁵2000., ⁶2002., ⁷2003., ⁸2004., ⁹2006. Nakon tih izdanja te nakon smrti Božidara Finke Stjepan Babić i Milan Moguš objavljuju *Hrvatski pravopis* ¹2010. i ²2011. samo pod svojim imenima. (vidi: <http://ihjj.hr/stranica/pravopisi-hrvatskoga-jezika/30/>)

Nakraju ćemo se pokušati staviti u položaj autora *Hrvatskoga pravopisa*. Babić i Finka u trenutku pisanja *Hrvatskoga pravopisa* imali su 46 godina, a Milan Moguš bio je dvije godine mlađi od njih. Pred njima je bio veoma težak i zahtjevan zadatak. U tadašnjim društvenim, povijesnim, političkim i kulturnim (ne)prilikama trebali su iznjedrili pravopis koji će ponajprije prihvatiti Pravopisna komisija, koju su činili predstavnici najvažnijih hrvatskih kulturnih i znanstvenih institucija, a koji će nakon toga biti prihvaćen i na državnoj razini i u praksi te na taj način ispuniti prazninu koja je nastala otkazivanjem Novosadskoga dogovora. I sve je to trebalo obaviti u veoma kratkom roku jer je ponajprije bio potreban školstvu, a onda stručnoj i široj javnosti. U svemu tome trebali su imati hrabrosti zauzeti stav prema hrvatskome jeziku i svim njegovim političko-povijesnim okolnostima te iznaći pravopisna pravila i rješenja koja se neće kositi s hrvatskom pravopisnom prošlašću, a koja će isti taj pravopis na dobrim temeljima voditi u budućnost. Rečeno je već da su autori *Hrvatskoga pravopisa* sami u uvodu istaknuli kako su slijedili hrvatsku pravopisnu i jezičnu tradiciju i praksu te su posebno naglasili kako treba mijenjati samo ono za što postoje valjani razlozi, tako da je londonac ponajprije bio herojski projekt važnih hrvatskih kulturnih, znanstvenih i političkih institucija, ali i trojice ponajvećih hrvatskih jezikoslovaca koji su u turbulentnim vremenima imali hrabrosti, volje i znanja nastaviti utrt put suvremenoga hrvatskog, u tome trenutku gotovo stoljetnoga, pravopisanja.

Vodeći se tradicijskim načelom i prepoznavši važnost Babić-Finka-Moguševih pravopisa urednici i autori *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje pri pisanju svojega pravopisa redovito su uz ostale pravopise konzultirali i sva izdanja Babić-Finka-Moguševa *Hrvatskoga pravopisa*. Vodeći se načelima jednostavnosti, sustavnosti, ovjerenosti i potvrđenosti u uporabi te načelima normativne hijerarhije, ekonomičnosti i primjerenosti korisnicima mijenjali su samo ona rješenja za čiju su promjenu postojali valjani razlozi. Tu je uglavnom riječ o onim rješenjima koja se razlikuju u različitim izdanjima Babić-Finka-Moguševih pravopisa.